

Очеретяний В.В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ДЕЗОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 20-Х РР. ХХ СТ.)

Стаття присвячена висвітленню основних аспектів економічно-господарської діяльності сільськогосподарської кооперації в умовах розгортання деструктивних господарсько-економічних процесів другої половини 1920-х років і з'ясуванню її ролі у протидії нагромадженню проблем в аграрному секторі, зокрема зерновому господарстві України.

Стаття ґрунтується на загальнонаукових принципах історичного дослідження, серед яких засадничими є принципи науковості, історизму, об'єктивності, системності, всебічності, наступності. Зазначені теоретико-методологічні засади дали можливість розкрити роль сільськогосподарської кооперації щодо підвищення агрокультури селянського зерновиробництва та поліпшення добробуту селянських господарств – учасників кооперативного руху. Під час написання статті застосовувалися такі методи: загальнонаукові (структурно-функціональний, наукового аналізу та синтезу, конкретно-пошуковий) і власне історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний).

Розглянуто показники економічно-господарської діяльності сільськогосподарської кооперації в українському селі на прикладі зернового господарства. Показано, що в аграрному секторі України у середині 1920-х рр. прослідковувалась позитивна динаміка завдяки постійному вдосконаленню кооперативної організаційно-управлінської сфери, впровадженню дієвих механізмів кредитування, контрактації та ін. Значна увага приділялась як зерновиробництву, так і хлібозаготівлі. Окрім забезпечення селянських господарств високопродуктивними сільськогосподарськими машинами та необхідним землеробським реманентом, важливими були й інші напрямки діяльності, спрямовані на збільшення прибутків селянських господарств, зокрема, насіннева робота. Низка системно проведених заходів сприяла підвищенню урожайності зернових і водночас – виробничому розвитку малозабезпечених селянських господарств, що посилювало зацікавленість селян щодо участі в кооперативному русі та забезпечувало економічний підйом селянських господарств України. В той же час, зі згортанням непу спостерігається загострення проблемних аспектів функціонування кооперативних об'єднань в умовах відчутного тиску з боку радянського режиму. Показано, як саме викорінювались вільні ринкові відносини як фундамент кооперативної роботи, а на зміну їм прийшло планове господарювання. У другій половині 20-х рр. ХХ ст. дезорганізація господарсько-економічних відносин внаслідок недолугої більшовицької політики як у народному господарстві загалом, так і в його аграрному секторі зокрема ставала все помітнішою. Партиїно-державна політика була спрямована на усупільнення виробничих процесів, діяльність владних структур все більше характеризувалась відвертим свавіллям, у зерновиробництві це проявлялось дисбалансом між ринковими і фіксованими цінами, впровадженням насильницьких методів хлібозаготівель та інше, що йшло врозріз із кооперативними засадами землекористування й агровиробництва.

Встановлено, що в умовах наростання кризових явищ у суспільному житті, пов'язаних із «розкручуванням» маховика командно-адміністративної системи, саме сільськогосподарська кооперація була тим чинником, який сприяв захисту соціально-економічних інтересів українського селянина. З'ясовано, що в умовах постійного наростання суспільно-політичного та соціально-економічного напруження в країні, викликаного розширенням масштабів командно-адміністративного втручання в селянське життя, сільськогосподарська кооперація робила важливі кроки для протидії дезорганізації господарсько-економічних відносин.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, селянське господарство, зерновиробництво, господарсько-економічні відносини, соціально-економічні інтереси.

Постановка проблеми. На завершення відбудовного періоду непу сільськогосподарська кооперація вже являла собою ефективно організований фінансово-економічний і господарсько-виробничий механізм, тобто була міцною, цілісною і структурованою – від центральних ланок до окремого власника селянського господарства. Становлять дослідницький інтерес питання специфіки її функціонування в умовах наростання кризових явищ у суспільному житті, пов'язаних із «розкручуванням» маховика командно-адміністративної тоталітарної системи у другій половині 20-х рр. XX ст. Також видається важливим встановити, яку роль відігравала сільськогосподарська кооперація у представленні й захисті соціально-економічних інтересів українського селянина у цей період.

Історіографія питання. Корисними для системного вивчення даного питання стали ґрунтовні напрацювання сучасних вітчизняних дослідників, зокрема В. Марочка, А. Морозова, у полі наукового зору яких перебувають перипетії українського кооперативного життя непівського періоду. Певним сюжетам окресленої проблематики присвячені публікації О. Дулгерової, Ю. Тренкіна, Т. Щетініної. Проте поза належною увагою дослідників є деякі недостатньо висвітлені аспекти, які потребують додаткового вивчення, зокрема спроби сільськогосподарської кооперації протидіяти дезорганізації господарсько-економічних відносин, що й є метою даної розвідки.

Мета дослідження: висвітлити основні аспекти економічно-господарської діяльності сільськогосподарської кооперації в умовах розгортання деструктивних господарсько-економічних процесів другої половини 1920-х років та з'ясувати її роль у протидії нагромадженню проблем в аграрному секторі, зокрема зерновому господарстві України.

Виклад основного матеріалу. Станом на 1926/27 господарський рік на практиці було дієво й ефективно реалізовано основні засади діяльності сільськогосподарської кооперації, які полягали, зокрема, й у тому, щоб вже в недалекому майбутньому розпорошені, малорентабельні селянські господарства ставали прибутковими й товарними [1, с. 4]. Кооперативна система вдало реалізовувала основні свої функції в усіх сферах сільськогосподарського виробництва. Що стосується зернового господарства, то в цій царині теж прослідковувалась позитивна динаміка. Як показує аналіз статистичних даних, частка участі сільськогосподарської кооперації в планових хлібозаготівлях, яка ще 1925/26 р. складала

лише 10,5 відсотків, вже 1926/27 господарського року зросла до 20,7 відсотків; кооперативна мережа займала третє місце серед заготівників [12, с. 35]. Питома вага сільськогосподарської кооперації серед планових заготівників хліба зростала й надалі, і в 1927/28 господарському році складала вже 36,1 відсотків [1, с. 18].

Збут зернової продукції стає одним із пріоритетних напрямків кооперативної роботи. Аналіз річних звітів Всеукраїнської спілки сільськогосподарської кооперації дає підстави стверджувати, що вже на 1926/27 р. зазначений напрямок збутової роботи «Сільського господаря» складав 80 відсотків від загального обігу збутових операцій. Що стосується частки в збутових хлібних операціях округових спілок, то вона становила 65,9 відсотків, а в збутовій роботі низових товариств – 68,3 відсотка [1, с. 21].

Постійне вдосконалення організаційно-управлінської сфери мало позитивні наслідки і в організації хлібозаготівельних операцій. Попередні роки характеризувались недостатньою унормованістю організаційних взаємовідносин між окремими щаблями кооперативної системи. Мається на увазі в даному випадку те, що зовнішні заготівники мали право безпосередньо на місцях укладати договори з низовою периферією, не погоджуючи свої дії з центральною системою. Проте з початком хлібної кампанії 1927 р. це питання було повністю впорядкованим. За основу подальших взаємовідносин було взято те, що низові сільськогосподарські кооперативні товариства пов'язувались договорами лише зі спілками, що сприяло централізації хлібозаготівель, обсяги яких зросли з 65 відсотків за даними 1926/27 господарського року до 100 відсотків 1927/28 р. [1, с. 21]. Було також чітко зорганізовано й розташовано за економічно-географічною доцільністю мережу низових кооперативних товариств, які займалися заготівельними питаннями на місцях і підтримували найтісніший зв'язок із власниками селянських господарств. У 1927 р. функціонувало вже 1991 таке товариство [1, с. 21].

Вагомим досягненням сільськогосподарської кооперації стало налагодження не лише господарсько-виробничих процесів у відповідності з реальними на той час соціально-економічними умовами в українському суспільстві, а й дієвого функціонування системи сільськогосподарського кредиту з метою найефективнішого використання грошових коштів виробничого призначення, необхідних для розвитку селянських господарств. Система сільськогосподарського кредиту була

саме тим ефективним механізмом, який міг задовольнити виробничі потреби селянських господарств, підвищити їх рентабельність і підприємницьку ініціативу.

Зміцнення фінансового становища сільськогосподарської кооперації сприяло і налагодженню системи кооперативного машинопостачання. Всеукраїнська спілка сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» вже на 1925 р. стала одним із основним машинопостачальників. Ця тенденція продовжувала зміцнюватись в наступні роки. На I півріччя 1927/28 господарського року частка кооперованого населення в загальному числі господарств, що купували сільськогосподарські машини, складала 85,2 відсотків [7, с. 75]. Цей високий показник був свідченням того, що саме за сприяння сільськогосподарської кооперації зростало благополуччя селянських господарств. На 1928/29 господарський рік сільськогосподарська кооперація зайняла 100 відсотків машинного ринку.

Кооперація приступила до вирішення питання щодо надання сільськогосподарської техніки селянським господарствам також і у тимчасове користування. Питання забезпечення сільськогосподарськими машинами й інвентарем селянських господарств у тимчасове користування кооперативна система вирішила шляхом розбудови розгалуженої мережі прокатних пунктів, яка стабільно розширювалась. Якщо протягом 1927/28 р. таких пунктів функціонувало 1930, то вже на 1 січня 1929 р. – 5424. Відповідно, досить швидко зростала і зростала кількість одиниць сільськогосподарської техніки на даних пунктах з 9196 одиниць на початку 1927 р. до понад 29 тис. одиниць на початок 1928 р. [3, с. 68].

Організація і подальше активне функціонування кооперативних прокатних пунктів давали ряд переваг для власників селянських господарств. Як відзначає А. Морозов, насамперед мова йде про те, що використання прокатної техніки давало можливість багатьом малосилим господарствам уникнути економічно невиправданих і недоцільних витрат на придбання реманенту й устаткування. Багато видів сільськогосподарських машин в малосилому господарстві були просто невикористаними для придбання у постійне користування, навіть коли на їх придбання давався цільовий кредит. Незаможні господарства, наприклад, через прокатні пункти могли користуватись вартісними і доволі складними сільськогосподарськими машинами, які самотужки вони придбати не могли, і використання яких значно підвищу-

вало ефективність господарювання. Асортимент машин, наявних у широкому доступі на кооперативних прокатних пунктах, був досить різноманітним, включаючи кінні молотарки, жниварки, снопов'язалки, плуги, букери, борони, сівалки, соломорізки, трієри, віялки та ін. Та й розцінки прокатних пунктів сільськогосподарських кредитних товариств були доступними навіть для економічно слабких селянських господарств. Розросталась і мережа ремонтних майстерень. Накопичення практичного досвіду сільськогосподарської кооперації в площині ефективних засобів забезпечення селянських господарств різноманітними сільськогосподарськими елементами господарювання сприяло організації і подальшому ефективному функціонуванню також і кіннотяглових пунктів. Попит на використання сільськогосподарської техніки в селянських господарствах постійно зростає. Це стосувалось не лише простих, а й складних машин, а на трактори спостерігалась справжня «трактороманія» [9, с. 345].

Сільськогосподарська кооперація постійно створювала сприятливі умови, щоб селяни отримували ефективні виробничі кредити. Цей механізм був спрямований особливо на незаможні селянські господарства. За даними узагальнених статистичних обстежень 1929 р., на квітень цього року саме незаможники отримали 71 відсоток всіх довгострокових кредитів, наданих селянським господарствам [8, с. 365]. Це пояснювалось не лише соціальною необхідністю, а й економічною доцільністю, оскільки незаможні господарства мали значні потенційні можливості для швидкого нарощування обсягів сільськогосподарської продукції за умови, що їм буде надано на перших порах відповідну фінансово-господарську підтримку.

Як і в попередні періоди, одним із важливих завдань кооперативної системи залишалась турбота про те, щоб закупівельна ціна на зерно була стабільною, без відчутних сезонних коливань, і вигідною для селянина. Хоча в умовах наростання кризових явищ у ставленні держави до селянських господарств це ставало все важче робити, бо держава поступово порушувала попередні обіцянки, і її втручання в ринкове ціноутворення на зерно відчувалось все сильніше, проте опрацьовані нами статистичні дані демонструють ефективність роботи сільськогосподарської кооперації в цьому питанні [13, с. 12].

Сільськогосподарська кооперація доволі ефективно демонструвала вміння швидко реагувати на зміни в економічній ситуації, віднаходити най-

кращі засоби для підвищення продуктивності і товарності селянських господарств. Проте з другої половини 1920-х рр. вона стикається з низкою болючих питань, пов'язаних з усе більш відчутними і яскравими проявами невідповідності завдань і методів радянського будівництва з характером і цілями кооперативного руху [8, с. 226]. Серед таких питань була й контракційна робота в зерновиробництві. Не зважаючи на ефективні результати кооперативної контракційної роботи, яка на той час вже накопичила значний організаційно-господарський досвід, у цю сферу все більше втручається держава, гальмуючи роботу цієї ще донедавна продуктивної роботи. Ці гальмівні процеси найвідчутніше почали проявлятися саме в зерновиробництві, яке було пріоритетною галуззю сільськогосподарського виробництва.

Сучасні вітчизняні дослідники, оперуючи низкою інформаційних матеріалів, аргументовано доводять, що з другої половини 1920-х рр. у контракційній роботі у зерновиробництві як основній галузі сільського господарства починають набирати обертів досить відчутні і масштабні негативні моменти, наростання яких спричиняли очевидні викривлення державної заготівельної політики, в основі яких було штучне заниження закупівельних цін на зерно [9, с. 319].

Питання щодо врегулювання проблемних аспектів відносно різниці між ринковими і фіксованими цінами неодноразово ставало предметом гострих дискусій. Вирішення цієї важливої проблеми потребувало негайної результативності, так як селянство починало все більше виражати не лише занепокоєння, а й обурення таким станом справ, і все більше намагалось у будь-який спосіб уникати зобов'язань перед державою у випадку і подальшого застосування практики фіксованих цін, неприйнятних для українського селянства. Але ця гостра – не лише економічна, а вже й соціальна – проблема так і не була вирішена [11, с. 78].

Протягом першого періоду непу об'єми законтракованих посівних площ постійно зростали, селянство було зацікавлене в такому способі господарювання. Контракція була вигідною для значної кількості селянських господарств, бо посіви зернових мав практично кожен селянський двір. Прослідковувалась позитивна динаміка масового кооперування селянства, оскільки саме сільськогосподарська кооперація гарантувала зручність для селянина умови виконання господарських договорів. З другої половини 1920-х рр. ситуація різко змінилась в сторону вже не добровільності участі в контракційній роботі, а вимушеності, і

за умов, нав'язаних державою. Кількість продукції, яку мав здати селянин по завершенні збирання врожаю, диктувалась насамперед потребами держави, при цьому економічні інтереси селянина не те що відходили на другий план, а взагалі повністю ігнорувались. Радянське керівництво, роблячи хаотичні і алогічні спроби вирішити хлібозаготівельні труднощі, почало відчутно адміністративно тиснути на селянство з вимогою активніше включатись у контракцію. На жаль, системний тиск, жорсткий і вже доволі агресивний, мав свої наслідки. Контракція поступово втрачала свою органічну суть, адже викорінювались вільні ринкові відносини як фундамент такої роботи, а на зміну їм прийшло планове господарювання. Держава почала відбирати у селянина будь-які альтернативи реалізації вирощеної ним на власній землі продукції. З 1929 р. законодавчо було визнано обов'язковість контракції для всіх членів селянської громади; цим самим було встановлено новий тип відносин між державою і власниками селянських господарств, який базувався на нерівноправності сторін господарського договору: лише на користь держави [14, с. 50].

Завдяки добре продуманій діяльності сільськогосподарська кооперація, не зважаючи на все наростаючий тиск владних структур, продовжувала забезпечувати економічний підйом селянських господарств України. Окрім забезпечення селянських господарств високопродуктивними сільськогосподарськими машинами та необхідним землеробським реманентом, важливість мали й інші напрямки такої роботи, націлені на збільшення прибутків селянських господарств. Зокрема насіннева робота сільськогосподарської кооперації також стала показником її постійної турботи про економічне благополуччя селянських господарств. Забезпечення останніх сортовим насінням було справою копіткою – як фінансово, так і організаційно. Проте практика показала, що спеціалісти кооперативної системи досить добре розуміли важливість для селянських господарств, які вирощували зернові культури, засівати земельні наділи добрим насінням. Дані обстежень врожаю зернових культур 1927 р. продемонстрували результативність наполегливої насінневої роботи, що полягала в збільшенні врожаю в результаті лише заміни селянського зерна на чисто зернове на 15 і більше відсотків [4, с. 211].

Економічно доцільним і соціально важливим було забезпечення посівним матеріалом власників незаможних селянських господарств, що сприяло виробничому розвитку останніх та підвищувало

урожайність зернових. Зусиллями сільськогосподарської кооперації економічно кволим індивідуальним господарствам було полегшено доступ до придбання високоякісного посівного матеріалу, ринкові ціни на який були малодоступними для незаможників. Фахівці кооперації проводили також ряд агрокультурних заходів, націлених на підвищення добротної та якості посівного матеріалу. Одним із таких заходів була контракція чистосортних масивів з наступною апробацією врожаю. Агрокультурна пропаганда і стабільна результативність проведених заходів сприяли збільшенню чистосортних засівних масивів у селянських господарствах.

Потяг селянства до участі в кооперативному житті, попри все зростаючий тиск системи, не слабшав, а демонстрував позитивну динаміку щодо активізації цього процесу, і таке становище ніяк не могло сподобатись партійній верхівці. Для дискредитації одноосібного землеробства, як переконливо свідчать тогочасні інформаційні матеріали, використовувались методи фальсифікації й політичної спекуляції [2, с. 71].

Дезорганізація господарсько-економічних відносин як результат недолугої більшовицької політики і в народному господарстві загалом, і в його аграрному секторі зокрема, ставала все помітнішою. Тому партійна верхівка робила масу кроків, в основному, хаотичних, щоб хоч якось покращити ситуацію. Основний акцент робився на хлібозаготівлі, так як хлібні труднощі загрожували новим соціальним вибухом. Тому все сильнішим був тиск на сільськогосподарську кооперацію, щоб вона починала «йти в ногу» з командно-адміністративною системою. Діяльність владних структур все більше характеризувалась відвертим свавіллям, у зерновиробництві це проявлялось впровадженням насильницьких методів хлібозаготівель. Більшість представників українського партійного керівництва все частіше просто виконувала вказівки кремлівської верхівки, і питання проведення по відношенню до селян більш зваженої політики вже якщо й підіймались, то риторично. Відповідно, така ситуація проектувалась і на життєдіяльність сільськогосподарської кооперації, яка все більше потерпала від владних структур. Зокрема партія вимагала, використовуючи для цього низку

владних функцій, щоб сільськогосподарські кооперативні товариства зернової кооперації проводили виключно всю господарську діяльність на основі максимального усупільнення виробничих процесів, що повністю йшло врозріз із кооперативними засадами [10, с. 12].

На останньому з'їзді Всеукраїнської спілки сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» у вересні 1929 р. було прийнято в спеціальний центр з виробництва, переробки і збуту зернових, бобових і олійних культур – «Укрзерноцентр». Проте це вже була спеціальна система, рішення в якій диктувала радянська командно-адміністративна система. Істинно кооперативній системі, яка була побудована на ринкових принципах економіки, місця в новій моделі не залишалося. Як доцільно зазначив відомий вітчизняний дослідник В. Марочко, кооперація, яка виникла на зорі непу, зникла разом із його згортанням, хоча партійні ідеологи чітко визначали, що сільськогосподарська кооперація не змогла вирішити зернових проблем, а її діяльність була неефективною в питаннях хлібозаготівель, та й відкрито вже називали її складові й механізми «елементами консерватизму дрібнотоварного укладу на селі» [5, с. 81]. Зауважимо, що така оцінка лише підкреслює засадничу несумісність колишніх революційних лозунгів «Земля – селянам!» і фактичної дезорганізації владою соціально-економічних напрацювань кооперативного руху у суспільстві наприкінці 20-х рр. XX ст.

Висновки. Таким чином, вже на середину 1920-х рр. сільськогосподарська кооперація являла собою ефективний організаційний, фінансово-економічний і господарсько-виробничий механізм. Кооперативна система проявила себе тільки в позитивному плані, турбуючись насамперед не за негайну господарську віддачу, а пріоритетним вважала зростання економічного благополуччя і товарності селянських господарств. Проте наприкінці 1920-х рр., попри зусилля фахівців сільськогосподарської кооперації й прагнення селянства до поліпшення свого економічного становища, недолуга аграрна політика радянської влади фактично розвалила зерновиробництво в Україні, фактично сказавши «Ні!» кооперативній системі, побудованій на ринкових засадах.

Список літератури:

1. Відчит Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» за 1926–27 операційний рік (1 жовтня 1926 р. – 1 жовтня 1927 р.). Харків : Сільський господар, 1928. 68 с.
2. Волошко О. О. З історії організації зернорадгоспів-гігантів. *Матеріали Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії*. Ч. 2. Київ, 1997. С. 70–75.

3. Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27–1927/28. Матеріали до звіту уряду одинадцятому з'їздові рад. Харків : Видання секретаріату ВУЦВК та управління справами РНК УСРР. 1929. 228 с.
4. Дулгерова О. М. Діяльність сільськогосподарської кооперації з розвитку насінництва. *Український селянин*. 2010. Вип. 12. С. 208–211.
5. Марочко В. І. Кооперативні та колективні об'єднання селян. *Історія українського селянства. Нариси* : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 69–81.
6. Марочко В. І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 217 с.
7. Машинопостачання за I півріччя 1927/28 р. *ЦДАВО України*. Ф. 27. Оп. 9. Спр. 482. Арк. 75.
8. Морозов А. Г. Гроші для господаря (виробничі кошти села в доколгоспний період 1921–1929). Черкаси, 2016. 418 с.
9. Морозов А. Г. Сільськогосподарський кредит в добу непу (1921–1929). Черкаси, 2020. 447 с.
10. Створення спеціальної зернової кооперації. *ЦДАВО України*. Ф. 335. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 1–12.
11. Тренкін Ю. В. Контрактація як ефективна форма забезпечення життєдіяльності селянських господарств в роки непу. *Гуманітарний вісник: всеукр. зб. наук. праць. Серія: Історичні науки*. Черкаси : ЧДТУ, 2018. Число 29. Вип. 13. С. 72–83.
12. Хлібні заготівлі. *Коопероване село*. 1927. № 20. С. 35.
13. Ціни на хлібному ринку України. *Коопероване село*. 1927. № 24. С. 12.
14. Щетініна Т. О. Історичні аспекти правового регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9–2(1). С. 49–52.

Ocheretianyi V.V. ACTIVITIES OF AGRICULTURAL COOPERATION IN THE CONTEXT OF COUNTERACTION TO DISORGANIZATION OF ECONOMIC RELATIONS IN UKRAINIAN VILLAGE (SECOND HALF OF THE 20S OF THE XX CENTURY)

The article is devoted to the main aspects of economic activities of agricultural cooperation in the context of destructive economic processes of the second half of the 1920s and its role in counteraction to the accumulation of problems in agricultural sector, including grain farming in Ukraine.

The article is based on general scientific principles of historical research, among which the basic principles are scientificity, historicism, objectivity, systemicity, comprehensiveness, continuity. These theoretical and methodological principles have made it possible to reveal the role of agricultural cooperation in improving the agriculture of peasant grain production and the welfare of peasant farms – members of cooperative movement. During the writing of the article, the following methods were used: general scientific (structural-functional, scientific analysis and synthesis, specific-search) and actually historical (comparative-historical, problem-chronological) ones.

The indicators of economic activities of agricultural cooperation in the Ukrainian countryside on the example of grain farming are considered. It is shown that in agricultural sector of Ukraine in the mid-1920's there was a positive trend due to the constant improvement of cooperative organizational and managerial sphere, the introduction of effective mechanisms for lending, contracting, etc. Considerable attention was paid to both grain production and grain procurement. In addition to providing peasant farms with highly productive agricultural machinery and necessary agricultural equipment, other activities aimed at increasing the profits of peasant farms, in particular, seed work, were also important. A number of systematic measures helped to increase grain yields and at the same time to develop low-income farms, which increased the interest of peasants in participating in the cooperative movement and provided economic growth of Ukrainian farms. At the same time, with the collapse of the NEP, there was an exacerbation of problematic aspects of the functioning of cooperatives under conditions of significant pressure from the Soviet regime. It is shown how free market relations as the foundation of cooperative work were eradicated, and they were replaced by planned management. In the second half of the 20's of the XX century. the disorganization of economic relations as a result of clumsy Bolshevik policy both in the national economy in general and in its agricultural sector in particular became more and more noticeable. Party-state policy was aimed at the socialization of production processes, the activities of power structures were increasingly characterized by outright arbitrariness, in grain production it was manifested by an imbalance between market and fixed prices, the introduction of violent methods of grain procurement, etc., which went against the cooperative principles of land use and agricultural production.

It has been established that in the conditions of growing crisis phenomena in public life related to the «spinning» of the flywheel of the command-administrative system, agricultural cooperation was the factor that helped to protect socio-economic interests of the Ukrainian peasant. It is found that in the conditions of constant growth of socio-political and socio-economic tension in the country, caused by the expansion of command-administrative intervention in peasant life, agricultural cooperation took important steps to counteract the disorganization of economic relations.

Key words: agricultural cooperation, peasant economy, grain production, economic relations, socio-economic interests.